

Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj-Napoca
Facultatea de Teologie Ortodoxă

**Cultura muzicală bisericească și populară
de tradiție transilvăneană din zona Ilvelor –
Bistrița-Năsăud**

Rezumat

Coordonator științific:
Pr. Prof. Univ. Dr. Vasile Stanciu

Doctorand:
Arhidiacon Daniel Ioan Frumos

Cluj-Napoca
- 2019 -

Cuprins

Introducere. Stadiul actual al cercetării.....	4
1. Valea Ilvelor, parte a Bazinului superior al Someșului Mare.....	11
Repere istorice.....	11
1.1. Descoperiri arheologice cu privire la primele așezări omenești în Bazinul Superior al Someșului Mare.....	12
1.2. Scurte referințe istorice și geografice.....	13
1.3. Legende și toponimii.....	16
1.4. Invaziile popoarelor migratoare.....	18
1.5. Bazinul superior al Someșului Mare în documente și însemnări.....	20
1.6. Districtul Grăniceresc Năsăudean.....	26
1.7. Satele ilvene în secolul XX. Structura confesională.....	30
2. Muzica bisericească, origine și dezvoltare.....	37
2.1. Muzica bisericească la români.....	39
2.2. Tradiția muzicală bisericească din Ardeal.....	42
2.2.1. Școala „Sfântul Nicolae” din Șcheii Brașovului.....	44
2.2.2. Cântarea bisericească la Sibiu.....	47
2.2.3. Dimitrie Cunțanu – „patriarhul muzicii bisericești din Transilvania”.....	49
2.2.4. Învățământul Teologic Superior de la Cluj.....	60
2.2.5. Școala de cântăreți bisericești de la Nușeni.....	62
2.3. Încercări de uniformizare.....	67
2.4. Urmașii lui Dimitrie Cunțanu la Sibiu.....	71
3. Năsăudul: personalități marcante care au ilustrat viața culturală și muzicală locală	74
3.1. Gimnaziul Superior Fundațional din Năsăud.....	75
3.1.1. Grigore Pletosu.....	75
3.1.2. Augustin Bena.....	78
3.1.3. Iacob Mureșianu.....	82

4. Cântarea liturgică și folclorul muzical (bocete și colinde) de pe Valea Ilvelor.....	91
4.1. Cântarea liturgică	94
4.2. Bocete sau Cântări morțăști.....	104
4.3. Colindele	134
4.4. Analiza muzicală a bocetelor și a colindelor.....	168
4.4.1. Procesul de culegere.....	168
4.4.2. Analiza muzicală	174
Irozii	180
Concluzii.....	197
Bibliografie.....	200
Anexe	211

Muzica bisericească a apărut în țara noastră ca o necesitate, odată cu apariția și dezvoltarea creștinismului pe aceste meleaguri. Așa după cum știm cu toții, creștinismul a fost propovăduit la noi de către Apostolul Andrei, care, în misiunea lui de mărturisire a lui Hristos, a poposit și în Scythia Minor, Dobrogea de astăzi. În cadrul adunărilor euharistice ale primilor creștini, se cântau imne din cărțile Vechiului Testament, în special din Psalmi, după modelul instituit de către Mântuitorul Iisus Hristos care, după Cina cea de Taină, a intonat cântări de laudă împreună cu Apostolii Săi (*Mt. 26,30*), obicei împrumutat din ritualul religios pe care evreii îl săvârșeau în sinagogi. Mai apoi, Apostolul Pavel îi sfătuiește pe membrii primelor comunități de creștini cărora le adresează următoarele îndemnuri: „Vorbiți între voi în psalmi și în laude și în cântări duhovnicești...”(*Ef. 5,9*) și „cântați în inimile voastre lui Dumnezeu, mulțumindu-I în psalmi, în laude și în cântări duhovnicești”.(*Col. 3,16*).

Această cântare avea menirea de a aduce creștinului mângâiere, liniște și o predispoziție spre rugăciune. Aceași menire o are și astăzi muzica bisericească, însă modul în care au înțeles oamenii acest lucru este diferit. Muzica s-a dezvoltat în mod cu totul diferit în funcție de tradiție și influențele venite din exterior. Timpul a fost și este un factor foarte important în dezvoltarea oricărui tip de manifestare muzicală și nu numai.

Dacă la început creștinii foloseau diferite instrumente care însoțeau cântarea psalmilor și a cântărilor bisericești, cu timpul însă, odată cu persecuțiile împotriva creștinismului, dispar instrumentele din cultul creștin, locul lor fiind luat de cântarea numai cu vocea umană, instrumentul dăruit nouă de Dumnezeu și nefăcut de mâna omenească. S-a făcut aceasta renunțându-se la „zgomotul” produs de instrumente în favoarea câștigului duhovnicesc care este mângâierea și alinarea sufletului și nu desfătarea auzului, așa după cum mărturisesc Sfinții Părinți ai Bisericii, care pledau în unanimitate pentru o cântare frumoasă, duhovnicească, executată cu bună cuviință și izvorâtă din adâncul sufletului¹. Grigore Pletosu, profesor de muzică bisericească la Gimnaziul Fundațional Grăniceresc din Năsăud scria într-un articol: „Dar în timpurile primitive cântarea bisericească se arată mai mult ca o imitație a cântării iudaice: simplă, plană, fără întorsături și aproape de cetire. Aceasta s'a urmat până prin veacul al 7-lea. Cam de atunci începând, sub influința muzicii grecești care avea multe nuanțe, s'a admis și în biserică modurile grecești de cântare după forme tipice, — numite glasuri și tropare”². Muzica nu era alta decât cântarea folosită în spațiul Imperiului Bizantin, prelucrată și adaptată nevoilor ritualului creștin. Așadar acest demers a fost unul de durată, la care a contribuit în mod cu totul deosebit cultura milenară a Imperiului Bizantin, de unde și

¹ Nicu Moldoveanu, *Istoria Muzicii Bisericești la Români*, Basilica, București, 2010, p. 9.

² Grigore Pletosu, „Șaguna și cântarea bisericească”, *Revista Teologică*, III (1909), 9-10, p. 411.

numele cântării de muzică bizantină. La noi în țară, apariția și dezvoltarea muzicii bizantine este strâns legată de dezvoltarea cultului religios, care era de origine bizantină, deși limba de slujire era cea slavonă.

Astăzi, cântarea bisericească însoțește orice tip de manifestare a cultului divin public și din acest motiv importanța ei pentru noi este colosală. Din același motiv, muzica bisericească s-a bucurat și se bucură de o atenție deosebită din partea multor muzicieni și muzicologi³, iar un loc aparte în cercetările lor îl are muzica bisericească din Transilvania. Aici, muzica bisericească a avut un cu totul alt traseu față de celelalte părți ale țării. Nu vom insista acum asupra motivelor pentru care cântarea din Ardeal s-a dezvoltat într-un mod atât de diferit, ci vom specifica un singur lucru: muzica bisericească din Ardeal își are rădăcinile în marea tradiție a muzicii bizantine, prezentă în toate regiunile românești și reprezentând o continuare firească și specifică a acesteia, iar scopul ei este același: trebuie să predisună la rugăciune, să trezească în cei care o ascultă emoție sfântă, bucurie duhovnicească și să le deschidă inima pentru a înțelege mai ușor învățăturile de credință pe care Biserica le propovăduiește.

MOTIVAȚIA ALEGERII TEMEI. Lucrarea avea inițial scopul de a cerceta comparativ cântarea bisericească din întreg județul Bistrița-Năsăud. Gândindu-ne că aria de cercetare este mult prea extinsă, am convenit să ne restrângem la o anumită zonă a județului și anume zona Năsăudului. Pentru că Țara Năsăudului este recunoscută pentru frumusețea și bogăția materialului folcloric, am hotărât să ne îndreptăm atenția și asupra culegerii și notării folclorului muzical-religios de aici. Am constatat apoi că o parte din zona Năsăudului s-a bucurat de un asemenea demers realizat de Preasfințitul Macarie Drăgoi, cu precădere pe Valea Țibleșului, și am ales să ne îndreptăm atenția asupra Văii Ilvelor cu cele șase sate: Ilva-Mică, Poiana Ilvei, Măgura Ilvei, Ilva Mare, Lunca Ilvei și Leșu. Dorința noastră a fost aceea de a scoate la lumină, de a salva de la pieire și, după măsura puterii noastre, de a pune în valoare aceste comori ale poporului și, în aceeași măsură, ale Bisericii noastre.

³ Nicu Moldoveanu, *Istoria Muzicii Bisericești la Români*, Basilica, București, 2010; Sebastian Barbu-Bucur, *Cultura muzicală de tradiție bizantină pe teritoriul României*, Editura Muzicală, București, 1989; Vasile Stanciu, *Muzica Bisericească Ortodoxă din Transilvania*, Presa Universitară, Cluj-Napoca, 1996; Gheorghe Ciobanu, „Muzica Bisericească la Români”, în *Studii de etnologie și bizantinologie*, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor, Vol. I, București, 1974; Timotei Popovici, „Cântarea bisericească”, *Revista Teologică*, Sibiu, 9-10 (1907); Viorel Cosma, *Muzicieni români. Lexicon*, București, 1970; Petru Stanciu, *Cultura Muzicală de Tradiție Bizantină în Centrul Transilvaniei, sec. XVIII – XIX*, Renașterea, Cluj-Napoca, 2010; Romeo Ghircioiașu, *Muzica ardeleană de strană și influențele ei populare*, Ms.dact., Cluj, 1958; Timotei Popovici, *Dicționarul de muzică, cu deosebită considerare la muzica românească*, Sibiu, 1906; Vasile Grăjdean, Sorin Dobre, Corina Grecu, Iuliana Streza, *Cântarea Liturgică Ortodoxă din Sudul Transilvaniei*, Editura Universității „Lucian Blaga”, Sibiu, 2007; Petru Gherman, *Muzica bisericească din Ardeal - generalități*, în vol. „Omagiu Înalt Prea Sfinției Sale Dr.Nicolae Bălan, Mitropolitul Ardealului, la douăzeci de ani de arhiepiscopie”, Sibiu, 1940; Gheorghe Șoima, „Muzica bisericească și laică în Institutul Teologic din Sibiu”, *Mitropolia Ardealului*, 11-12 (1961) etc.

STADIUL ACTUAL AL CERCETĂRII. Cercetări legate de muzica bisericească pe anumite zone geografice sau centre educaționale s-au făcut de-a lungul timpului⁴, iar în Facultatea de Teologie Ortodoxă din cadrul Universității „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca s-au susținut teze de doctorat pe tema muzicii bisericești din anumite zone ale Ardealului sau ale Mitropoliei Clujului, Maramureșului și Sălajului.⁵ Așadar teza de față, care are scopul de a pune în valoare muzica bisericească din zona Bazinului superior al Someșului Mare, mai specific pe Valea Ilvelor, se înscrie într-un proiect mai amplu de cercetare, atât istorică, cât și practică a cântării bisericești din Mitropolia noastră și nu numai. Lucrarea este inedită totuși prin faptul că își propune să scoată la lumină nu doar cântarea bisericească, ci și folclorul muzical-religios care însoțea sau încă mai însoțește serviciile religioase ale Bisericii. Din acest punct de vedere, lucrarea noastră este una de pionierat în cadrul Școlii Doctorale „Isidor Todoran” a Facultății de Teologie Ortodoxă din Cluj-Napoca. Ea se vrea a fi o veritabilă culegere de folclor muzical-religios și conține, pe lângă cântări liturgice, mai multe variante de bocete, verșuri și colinde tradiționale cu text și melodie, culese din cele șase localități de pe Valea Ilvei, care fac obiectul actualei cercetări.

Culegeri de folclor muzical-religios s-au efectuat în această zonă, printre cei mai importanți etno-muzicologi care au manifestat interes pentru Valea Ilvelor se numără Constantin Brăiloiu care, împreună cu „Echipa regală” coordonată de marele sociolog Dimitrie Gusti⁶ a efectuat unele înregistrări în comuna Leșu, despre care vom mai vorbi pe parcursul lucrării. În urma acestor înregistrări, a celor efectuate la București doi ani mai târziu pe cilindrii de ceară și a celor pe bandă de magnetofon efectuate între anii 1955-1958 cu interpreți din această zonă, a apărut o carte în anul 1958, aparținând muzicologilor Constantin Zamfir, Victoria Dosios și Elisabeta Moldoveanu-Nestor cu titlul „132 cântece și jocuri din Năsăud”. În această carte găsim un bocet din Leșu și două colinde, una din Leșu și cealaltă din Ilva-Mică, dar și câteva din localitățile Șanț și Nepos.

⁴ Vezi nota de mai sus.

⁵ Brie Mihai Gavril, *Cultura muzicală bisericească de tradiție bizantină din Crișana*, Stan Teofil Ovidiu, *Muzica bisericească de tradiție bizantină din Maramureș și Sătmar*, Dobre Sorin Vasile, *Muzica bisericească de tradiție bizantină din zona Sibiului*, Draghici Gheorghe, *Muzica religioasă în Dâmbovița și Muscel* Gavrilă Ion *Muzica bisericească în ținutul Vâlciei*, Malene Gheorghe, *Muzica bisericească din ținutul Făgărașului*, Codre Ionel Bogdan, *Influențe ale folclorului religios și laic cu muzica bisericească în zona Codrului (Maramureș)*, Covaciu Petrica Aurelian, *Cântarea corală bisericească din Maramureș*, Farcas Vasile, *Muzica bisericească liturgică și de inspirație folclorică pe Valea Mureșului Superior între secolele XIX și XX. Studiu monografic*, Marciuc Sorin Neculai, *Muzica bisericească de tradiție bizantină din Bucovina. Studiu monografic*, Babosan Andrei Ovidiu, *Cultura muzicală bisericească din Țara Lăpușului. Tradiție și continuitate*.

⁶ S-a născut în anul 1880 la Iași și a murit în 30 octombrie 1955 la București. A fost sociolog, istoric, etician și filosof român. Pe lângă activitatea didactică din cadrul Universităților din București și Iași, Dimitrie Gusti a fost membru al Academiei Române pe care a și condus-o între anii 1944-1946, a fost Ministrul Instrucțiunii Publice, Cultelor și Artelor între 1932-1933, fiind considerat „creatorul sociologiei românești”.

O importantă culegere de cântări funebre din zona Năsăudului a realizat cunoscuta interpretă de muzică populară Valeria Peter Predescu, pe care le-a adunat într-un volum intitulat „Cântarea de pe urmă. Versuri și cântări morțăști din ritualul de înmormântare din județul Bistrița-Năsăud”, apărut la Bistrița în anul 2005 și care, la finalul ei, conține un compact disc cu înregistrările făcute.

Un neobosit culegător al cântecelor din județul Bistrița-Năsăud este și părintele episcop Macarie Drăgoi. Au apărut în anul 2005 două volume de folclor ale satului natal Spermezeu: unul intitulat „Folclor muzical din Spermezeu” și altul „Folclor poetic din Spermezeu” la Editura Limes din Cluj-Napoca. În primul dintre acestea se regăsesc și câteva cântări la înmormântare din Spermezeu, iar în cel de-al doilea texte poetice rituale printre care se remarcă și bocete sau cântări morțăști. Dânsul a cules și a valorificat și o mulțime de colinde din mai multe sate de pe Valea Țibleșului apărute în volumul „Ler Sfântă Mărie” tot în anul 2005, tot la Cluj-Napoca, dar de această dată la editura Renașterea. Atât colindele, cât și cântările primului volum au fost transcrise pe notație muzicală de doamnele Lucia Iștoc, Elena Hlinca-Drăgan și Anca Parasca.

Culegeri de texte poetice care fac parte din aria noastră de cercetare au apărut de-a lungul anilor, însă fără partea muzicală. Câteva dintre acestea sunt: „Bocete, adecă Cântări la morți” care a fost tipărită la Gherla în anul 1897 de către Ioan Pop Reteganul și care cuprinde texte ale bocetelor culese în special din localitatea Reteag, județul Bistrița-Năsăud; „Bocete și descântece din ținutul Năsăudului”, apărută în trei volume sub autorii Gavriil Bichigean și Ioan Tomuța, primul în 1920, iar cel de-al treilea în 1938. O altă personalitate preocupată de folclorul năsăudean este profesorul Liviu Păiuș, care publică „Folclorul Țării Năsăudului” și volumul „Pagini Someșene, studii de folclor și nu numai”, în două volume și în care este prezentată activitatea folclorică și de culegere a multor cercetători care s-au ocupat în mod deosebit de folclorul năsăudean. De asemenea, câteva texte de bocet și colinde din Ilva Mare apar în cartea „Ilva Mare – plai cu dor” publicată la editura Napoca Star, în anul 2009, scrisă de doamna Ana Berengea.

Nu putem să nu amintim aici monumentalele culegeri de colinde ale unor autori consacrați, care, deși nu au aria de cercetare axată pe zona Ilvelor sau pe Transilvania, sunt lucrări de referință în ceea ce privește culegerea de folclor. Acestea sunt: „Colinde Românești, Volumul I”, apărută la editura MediaMusica din Cluj-Napoca, aparținând profesorului Ioan Bocșa, volumul „Colinde” cules de George Breazu și apărut în anul 1938. O altă lucrare deosebit de importantă este „303 Colinde cu text și melodie”, avându-l ca autor pe Sabin Drăgoi.

OBIECTIVELE CERCETĂRII. Având în vedere bogăția și frumusețea folclorului muzical-religios al Văii Ilvelor, sperăm ca lucrarea noastră să se înscrie în această vastă și importantă colecție de culegeri de folclor, iar prin apariția ei să îmbogățească patrimoniul muzical-folcloric năsăudean. Pe lângă acest lucru, obiectivele lucrării noastre sunt:

- 1) încadrarea zonei studiate în contextul istoric și muzical al Ardealului prin:
 - a) prezentarea unor repere istorice pornind de la atestarea documentară și arheologică a zonei până în zilele noastre;
 - b) expunerea istoriei muzical-religioase din zona năsăudeană făcând o succintă prezentare istorică:
 - a cântării bisericești din Ardeal cu cele două mari centre: Brașov și Sibiu;
 - a rolului lui Dimitrie Cunțanu în dezvoltarea muzicii bisericești din Ardeal;
 - a școlilor unde s-a predat muzica bisericească cu influență asupra zonei bazinului superior al Someșului Mare;
 - a personalităților care au marcat muzical și cultural zona;
- 2) valorificarea textelor și a materialului muzical cules și structurat pe trei genuri: cântări liturgice, colinde și cântări funebre, prin transcriere și analiză muzicală;

STRUCTURA LUCRĂRII ȘI METODOLOGIA. Lucrarea este structurată în patru capitole precedate de o introducere și urmate de concluzii, bibliografie și anexe. Ea se conturează ca o lucrare de tip monografic, acest lucru necesitând o fundamentare pluridisciplinară: istorică, muzicală, teologică și etnologică. În consecință, metodologia este adecvată acestui tip de cercetare, folosindu-se elemente specifice fiecărei discipline. În cele ce urmează, prezentăm un rezumat al lucrării, în funcție de cum a fost structurată aceasta:

Capitolul 1 – Valea Ilvelor, parte a Bazinului Superior al Someșului Mare.
Repere istorice – prezintă în mod succint istoria Văii Ilvelor cu extindere la localitățile mamă Rodna, Maieru și Sângeorz-Băi, de la primele atestări documentare și descoperiri arheologice, până în zilele noastre, trecând prin toate etapele de dezvoltare ale acesteia (întemeierea localităților, invaziile popoarelor migratoare, ocupația austro-ungară cu regimentul grăniceresc, perioada Districtului autonom Năsăud, ocupația hortistă și dictatura comunistă). Capitolul se încheie cu o scurtă prezentare a vieții religioase din acest ținut, influențată de realitățile istorice contextuale și condițiile politice în care locuitorii și-au trăit viața. Din punct de vedere metodologic, s-a folosit aici metoda istorico-descriptivă de cercetare pentru a înțelege care a fost parcursul localităților din cele mai vechi timpuri până astăzi.

Capitolul 2 – Muzica bisericească, origine și dezvoltare – debutează cu o prezentare pe scurt a evoluției muzicii bisericești în spațiul creștin, canalizându-se apoi pe dezvoltarea

acesteia în spațiul românesc, accentul punându-se în special pe Ardeal și influența lui Cunțanu asupra muzicii bisericești din zonă, iar în final ne-am îndreptat atenția asupra învățământului teologic din Cluj și asupra Școlii de cântăreți bisericești de la Nușeni, ca factori decisivi în păstrarea și transmiterea tradiției muzicale ardelenesti. Metoda folosită în acest capitol a fost cea a cercetării istorice, îmbinată cu elemente de analiză și interpretare a datelor cuprinse în anumite texte și articole pentru a demonstra că Ardealul a avut propria lui direcție în ceea ce privește dezvoltarea muzical-religioasă în comparație cu celelalte zone ale țării.

Capitolul 3 – Năsăudul, personalități marcante care au ilustrat viața culturală și muzicală locală - fiind o componentă a cultului divin public, muzica bisericească s-a conturat pe specificul muzicii promovată de școlile teologice sau de cântăreți bisericești. În contextul în care întreaga zonă a trecut la uniație, în Bazinul superior al Someșului Mare, muzica bisericească a avut parte de puternice influențe greco-catolice. Un centru important de promovare a muzicii și a culturii „greco-orientale” pentru zona studiată a fost Gimnaziul Superior Fundațional din Năsăud, prin câteva personalități care s-au străduit prin munca lor ca muzica și valorile creștin-ortodoxe să nu dispară. Aceste personalități au fost Grigore Pletosu și Augustin Bena, preoți și profesori de religie ortodoxă și cântă bisericesc în cadrul acestei instituții de învățământ. Prezentul capitol încearcă o reliefare a personalității acestor mari profesori care au activat în Năsăudul sfârșitului de secol XIX și început de secol XX și o prezentare minuțioasă a activității lor didactice la catedră și nu numai. Iacob Mureșianu, un alt mare muzician și compozitor care, în scurta perioadă pe care a petrecut-o aici, a animat viața culturală a Năsăudului, încheie cel de-al treilea capitol al lucrării.

Capitolul 4 – Cântarea liturgică și folclorul muzical (bocete și colinde) de pe Valea Ilvelor – reprezintă partea cea mai extinsă și mai importantă a lucrării. Aici este concentrată munca de culegere, selectare, transcriere și analiză muzicală a materialului împărțit pe trei genuri: cântări liturgice, colinde și cântări funebre (bocete și verșuri). Primul subcapitol dedicat cântării liturgice dorește să clarifice o ipoteză pe care am lansat-o încă din momentul alegerii zonei care urma să fie cercetată: cum se cântă la Sfânta Liturghie în aceste sate care au îmbrățișat în totalitate confesiunea greco-catolică? Următoarele subcapitole sunt destinate folclorului muzical-religios format din cântări funebre și colinde. Din punct de vedere metodologic, elaborarea acestui capitol a fost făcută în mod etapizat. Primul moment a fost alegerea și înregistrarea informatorilor, selectarea materialului înregistrat, transcrierea pe portativ a melodiilor culese și tehnoredactarea textelor. A urmat apoi analiza muzicală în vederea clasificării materialului în funcție de gen și de structura arhitectonică a fiecărei piese în parte. Dintre toate acestea, etapa cea mai delicată a fost selectarea materialului. Aceasta s-a

făcut după criterii de originalitate deoarece repertoriul cules a fost unul foarte bogat, din care făceau parte și piese muzicale care circulă în toate colțurile țării, bucurându-se de foarte multă popularitate. Așadar, metodele utilizate în cercetarea materialului au fost: de culegere, de transcriere și de analiză muzicală.

Am încheiat lucrarea cu **concluziile** cercetării, apoi am notat **bibliografia** utilizată și am adăugat câteva **anexe** pe care le-am considerat necesare.

Sperăm ca această lucrare să aducă o contribuție reală la procesul de cunoaștere a istoriei, a credinței, a muzicii, a tradițiilor și a valorilor morale ale înaintașilor noștri și să se constituie într-o fărâmă de lumină în ceea ce înseamnă acest imens univers al cunoașterii bazate pe cercetare.

Cuvinte cheie: muzica bisericească, folclor muzical, cântări liturgice, bocete, colinde, Valea Ilvelor.